

WILLIAM SHAKESPEARE: A VIHAR

A MEGBOCSÁTÁS UNDORA

Mint a végső testi romlás küszöbére érkezett nagybeteget, úgy kíséri haza Miranda roskatag sétájáról az apját, Prosperót. Vélhetnénk, az ősz üstökű öreg nem is puritán cellájának goromba fekhelyére, hanem a halálos ágyára tér meg. Garas Dezső mint Prospero kikészülődik szövetpapucsából - később is meztláb játszik, egyszerre keltve a tehetetlen kiszolgáltatottság és a földanyával való mitikus, mágikus érintkezés képzetét. Végigveti magát vaslócáján; fehér trikója fölött hosszú fekete télikabát a „varázsköpeny”. Fontos ígéinek nem csekély részét így, hanyatt, „a plafonnak” - vagy az ostoba, süket mindenségnek - mondja. Elég néhány perc - a csikorgó fogak közül szűrt szó, egy-két megsemmisítő

fintor, az utálat és az önutálat jelei -, hogy rádöbbenünk: a sziget urának, bár eljárt fölötte az idő, nem a teste beteg. A lelke. Elérkezett az idő, a még alkalmas utolsó pillanat, amikor Prosperónak a tengeri vihar bűvös fölkorbaécsolásával s az ebből eredő eseményekkel bosszút kell állnia a hajdan őt ért rettenetes sérelemért, a trónfosztásért és a száműzetésért, s el kell rendeznie leányának sorsát is. Csakhogy a mágust a hányinger kerülgeti, ha felidézi az udvari bábemberek hitványságát és hatalmi tébolyát, semmi kedve itáliai és afrikai városok, országok ügyeiben vájkálni, valójában köp a minimális hálára is, a naiv leánykája iránti kötelező szeretetnél talán iobban vonzódik naikos szellemzőléáihoz.

és csöppet sincs elragadtatva a saját csodálatos tudományától, ítéltesztő morális vitézségtől, valamint a várható családi gyarapodástól. Prospero végül is kivétel nélkül mindenkét megleckéztet, s ez az erkölcsi fölény eleve gyanús szerep, olykor csupán packázás a többiekkel, s a varázsló nem is jár messze attól, hogy a valóságos és a jelképes viharban önmagának is kiutaljon egy jókora pofán csapást. Attól sem érzi nemesebbnek magát, hogy valamennyi vétkesnek megbocsát, mindenkit révbe juttat. Igazság? Ítélet? Büntetés? Feloldozás? Ez az aggnak mutatkozó javakorabeli, szépséges és majdnem néptelen szigetbirodalmának boszorkánymester uralkodója nem hisz már egyikben sem. Ami jön,

Rajkai Zoltán (Ferdinand) és Ónodi Eszter (Miranda)

ami történik, rosszkor, rosszul történik, senki és semmi nem azonos önmagával. Elment az élet, és „a jó győzelmével”, dörgedelmei és penitenciák kirovásával, új szerelmi kötéssel az égvilágon semmit nem lehet belőle visszahozni. A Katona József Színház Prosperójának nem Milánóba - és a hatalomba - visszatérve lesz *minden harmadik gondolata a halál*. Zsámbéki Gábor rendező és Garas Dezső

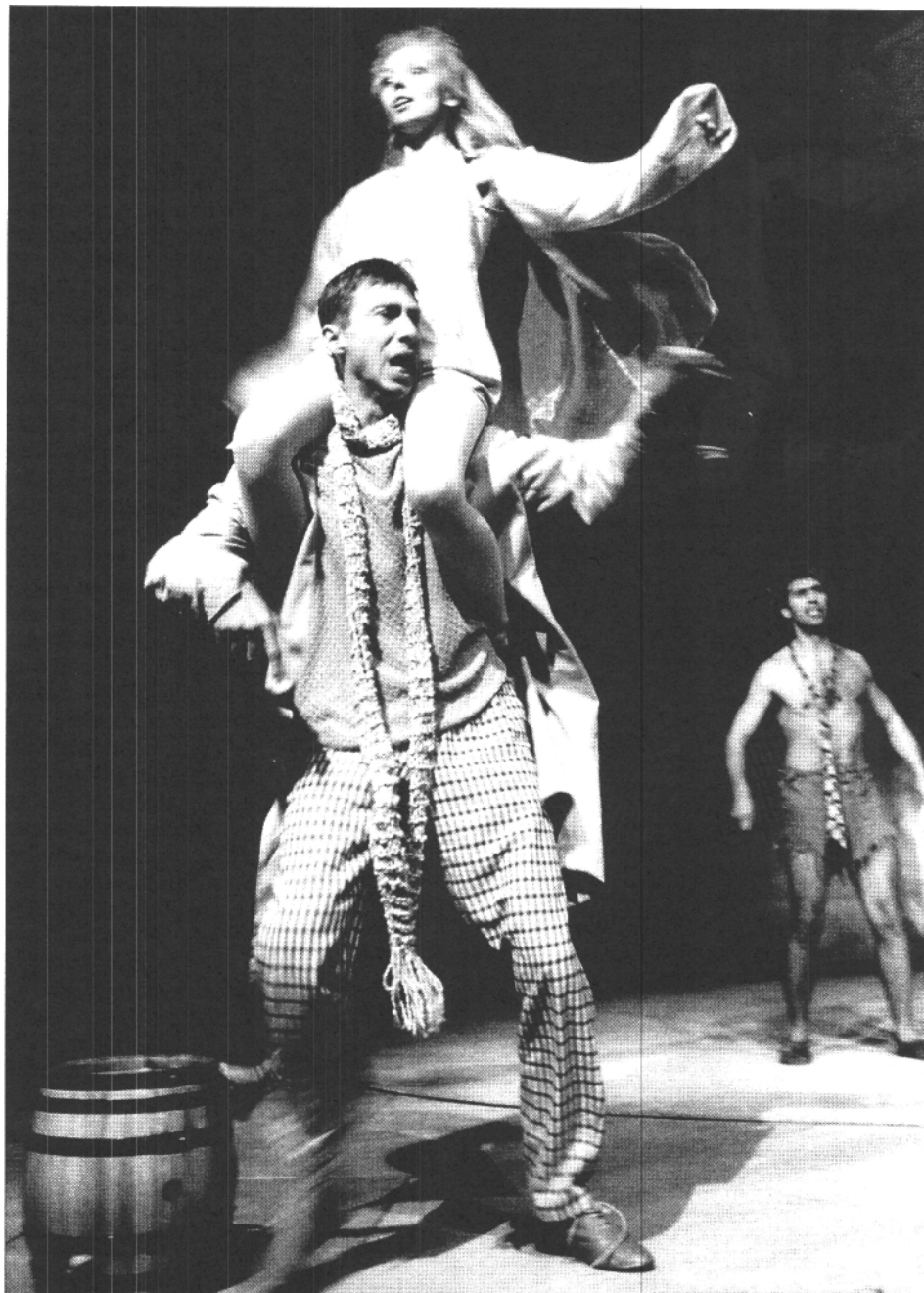
- sok súlyos sárból és kevés elporló aranyból

- úgy alkotta meg ezt a keserű varázslót, hogy *már most* minden gondolata a halál legyen. A tudat, hogy az élet minden másnál inkább az alantasságot, a reménytelenséget, a mulandóságot hordozza magában. A Halált.

Garas a remélhetőnél sokkal kevesebb színnel, játékmódjának egyedi groteszkumát és hasonlíthatatlan fordulatait sajnos lebélyőzve, de roppant szuggesztíven, prófétáló indulatokkal oldja meg centrális feladatát (természetesen egészen másként, mint ahogy ezt 1988-ban, a maga dirigálta bábszínházi adaptációban cselekedte). Atszánt, átsöpör a darabon, diktálja a tempót, hiszen jól tudja: nincs már sok ideje, s mielőbb túl akar lenni a dolgon. Elsötétült mindennapjaiban a tudásnak, az intellektualitásnak sincs becsé, ezért a múltidéző fejezeteket cirkalmak nélkül, sőt akár unalmasan lepörgeti, s esze ágában sincs ízeletetni, a közönségnek szervírozni a filozofikus passzusokat, etikai szekvenciákat. Garas mintha tudatosan „ellene játszana” a *sikerés, szerencsés* jelentésű Prospero névnek: markánsan mintázza azt az istentelent, aki se nem sikeres, se nem szerencsés, és csak azt teszi - főleg dühből, indulatból -, amibe a politika mint múlt és a büvtudomány mint jelen belekényszeríti. Bár Zsámbéki rendezésére nemigen illik a felületes „pesszimista” jelző, A vihar *nincs jövőképe* - a jövő a múltat ismétli majd, vélhetően.

A színmű utolsó sorának az angol eredetiben is kulcsszava (a magyar fordításokban pedig jobbára nyomatékos lezáró szava) a *bocsánat, megbocsátás* szó. Garas Dezső az Epilógusban ezt a szót úgy emeli ki, szemrését úgy villámoltatja, mint akinek nem jár bocsánat. Nem az-e a legelvetemültebb fráter, aki fölzendítette a vihart? Nem jobb-e mindenkinek, ha Milánóban marad a bitorló, ha nem indul meg a pozíciók körforgása, ha nem írják (megint) újra a közrend törvénykönyvét? Ha Caliban nem ismeri meg a szesz bódulatát, ha Ariel nem szabadul bele a vakvilágba - ha Prospero nem törli el a varázspálcáját? (Nem törli el, mert - az eddigiekből sejtethetően -- nincs is neki. A rendezés nem egészen tisztázott kérdéseinek egyike: az egy időre előkerülő, járását segítő göcsörtös bot a pálcá bumfordibb, gunyorosabb, rusztikusabb megfelelője volna?)

Prospero önemésztése nem magánbú, nem a bánatorientált, mogorva habitusú férfi illúziótlansága. Khell Csörsz barlangdíszelete kékes és barnás színfoltjaival világegészet sejtet; vízszintesen elnyújtott alakja olyan, mint az ókori térképek glóbuszabrázolásai. Tehát nem pusztán perszonális dráma zajlik le (Prosperóé), és nem is egy túlon túl könnyen aktualizálható esemény (a jogtörő hatalom viharos-bársonyos le- és átváltása). Ez létmodell, ahogyan az a Shakespeare-életművet bevégző legendás műhöz illik -- egy lehetséges értelmezés az ezernyi közül.

Bán János (*Trinculo*), Tóth Anita (*Ariel*) és Varga Zoltán (*Kaliban*)

E díszlet, e majdnem üres, tojásdadan ölelő és határoló tér akkor működik jól Zsámbéki rendezésében, amikor üressége - részint a fényhatások révén - robbanásig besűrűsödik; s főleg akkor, amikor „kinöveszt” magából ezt-azt. Zsámbéki Gábor A vihar tragikus vonala mellett a komikus fűzér jól követhető „elmesélésére” is sikerrel törekedett. Ferdinand és Miranda például egy fatelepre elegendő rönköt hord egybe, hogy végül hármat kapu alakban illesszenek össze. A mulatságos túlbuzgóság hirtelen lírai árnyalatokat ölt („belépés az életbe”, „az élet kapuja”), s Ónodi Eszter és Rajkai Zoltán kedvesen animális gesztusok és a szokásos szerelmi idiotizmus közepete képesek Évát és Ádámot játszani (a bizonyos mértékig luciferi Prospero ennek örvend is, nem is - a facipeltetés persze az ő ötlete, próbatétele volt).

Remek a vihar látványmegvalósítása, térképzése: a színpad feszítváját átszelő drótkötelek, az egyensúlyozó hajósok és hajótöröttek artistamutatványai egyszerre realizitikus és álomszerű (Prospero a szakértő figyelme

vel, ám minden különösebb érdeklődés nélkül szemléli a *címszereplő* faktum technikai lebonyolódását). A vihar kárvallottjai a későbbiekben sok eklektikus ötlettel tesznek tanúbizonyságot, nagyobb részük Szakács Györgyi pompásan jellemző arany-ezüst divatkreációiban. Ujlaki Dénes (Alonso) sötét borongása, Szacsavay László (Gonzalo) szemüveges sertepertélése, Vajdai Vilmos (Sebastian) maffiózó hányavetisége, Dévai Balázs (Adrian) és Elek Ferenc (Francisco) találekony némajátéka, továbbá Szabó Győző (Kormányos) pökhendi dumája azonban ezúttal sem nagyon segít A vihar arányelcsúszásain (Stephano, Trinculo, Caliban egy, az „alapdrámától” némiképp független történeti részesei, emlékezetes kabinetalakítások esélyével - nem is szólva Arielről). Máté Gábor (Antonio) viszont kitalálta a sunyi lelkifurdalás új koreográfiáját, az erkölcsi végként tisztító képlékenységet. Amikor pedig sokkolja őt az igazság és az ítélet, s visszafelé, megfordítva kezdi ejteni a szavakat és mondatokat, a kabaréfogásból bölcsélet válik a Katona József Színház estéjén.

Garas szerepformálásában is megpendül, hogy *A vihar* - alapszintjein mindenesetre - értelmezhető abszurd(oid) drámaként. A gumipertli-rugalmasságú Bán János (Trinculo) és az Übü király-szerűen páváskodó Fekete Ernő (Stephano) clown-kettőse ehhez másfajta pre- és posztabszurdot tesz hozzá. S az abszurd tartományán belül is fölfogható Varga Zoltán Calibanja. Relatív-revelatív újdonság, hogy Varga a figurát nem az állatiasság, nem a gonoszság, nem a kábulat, hanem a mérhetetlen kíváncsiság, ismeretvágy jegyében fogalmazza. Huszárik Kata (Venus), Illés Györgyi (Ceres) és Olsavszky Eva (Juno) szimbolikus istennőhármasa csudás színekben érkezik, ám sajnos zavarba ejtően távozik: egy vállrándítással, jelmezüket jelmezként „vállra vetve”. A színház a színházban motívum nem szerves alkotóeleme Zsámbéki munkájának - s bizonyára lehetne finomítani egyes részleteken: Prospero ravaszdi kis lesekvéseinek időzítésén, az első tizenöt perc utáni epizódok ritmusán.

Tóth Anita öreg-gyerek, fiú-lány, növény-tárgy Arielje, ez a hátizsákként, majmocskaként, asztrálestként Prosperóhoz tapadó, lába közt, karja alatt indázó szellemecske a fekete-fehérbe burkolt mágus testszín öltözékű „ikre „Ikrek”, mivel - sok más mellett - az ő kettejük külön-külön szabadsága is *A vihar* tétje. Garas azzal tesz sokat az intenzív kapcsolatért, hogy szinte füttyül a két-három kemény parancssal folyton megregulázott pihécskére -- Tóth azzal, hogy keresi vagy elfogadja az összetalálkozásokat. Zsámbéki(ék) találó észlelete, hogy Ariel bugyuta és hisztérikus is, de néha ő a mérgébe és reménytelenségébe kövült Prospero jobbik esze.

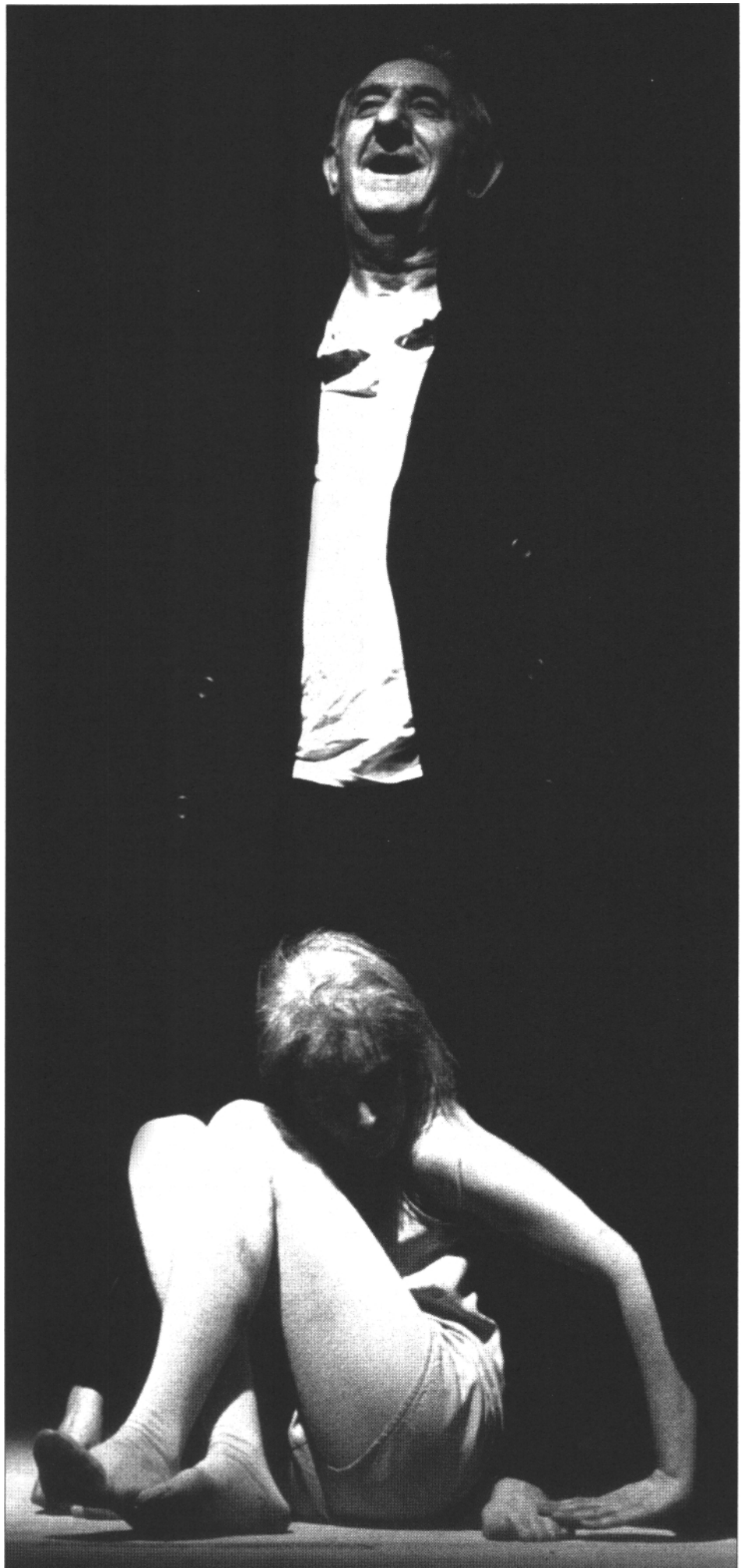
Zsámbéki Gábor általam ismert Shakespeare-rendezései mind erőteljesen koncipiált, mívesen kidolgozott, egyenletlenségektől nem mentes és csak részben átütő előadások. Ez is az; Tandori Dezső új fordítását felhasználva. A rengeteg szójáték (és a furcsán ódon hangvétele) nem mindig érvényesülhetett a premier 1999. december végi köhögészuhatagában. De voltak nagy csöndek is. Voltak, mert ennek az éjszakai tudatú Prosperónak sok mindenben igaza van. Talán abban is, hogy miután vihart szított és csendesített, ítelt és ítéltetett, megbocsátott -- és a lelke mélyén nem tudott megbocsátani, még önmagának sem -, vademberi őserővel felbontja vaságját, amely szédülje az immár gazdátlan varázskönyveket, s kioltja az egyetlen gyertya

TARJÁN TAMÁS

William Shakespeare: *A vihar* (*Katona József Színház*)

Fordította: Tandori Dezső. Díszlet: Khell Csörsz m. v. Jelmez: Szakács Györgyi m. v. Zene: Sály László. Koreográfia: Horváth Csaba m. v. Dramaturg: Fodor Géza, Ungár Juli. Rendező: Zsámbéki Gábor.

Szereplők: Garas Dezső, Szabó Győző, Ujlaki Dénes, Máté Gábor, Szacsvay László, Vajdai Vilmos/Takátsy Péter, Ónodi Eszter, Tóth Anita, Varga Zoltán, Rajkai Zoltán, Dévai Balázs, Elek Ferenc, Bán János, Fekete Ernő, Huszárik Kata, Illés Györgyi, Olsavszky Eva.

Garas Dezső (Prospero) és Tóth Anita (Koncz Zsuzsa felvételei)